

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ՈՒԹԵՐ ՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻՒ 12

1 Հոկտեմբեր 1897

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պատը Ալի Ճառուէսի Թիւ 20

1897

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

— — —

- 1 Կրօնական. ՆԵՐՍԷՍ Յ. Վ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ
- 2 Անաստաս քահանայ. ԳՐԻԳՈՐ Վ. ԱՇԸԳԵԱՆ
- 3 Ծննդոց գիրքն է. գիտութիւն.
- 4 Յարաբերութիւն Աստուծոյ ընդ մարդկան է. մարդկան ընդ Աստուծոյ.
- 5 ՎԱՐՔ Ս. ՄՈՆԻԹՅՈՅԻ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ԱԲԿԵԱՆ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Ուրերորդ Տարի

ԹԻՒ 12

1 Սեպտեմբեր 1897

Կ Ր Օ Ն Ա Կ Ա Ն

Բ.

ՄԻՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՒ Ս. ՀԱՅՐԱՊԵՏՔ ՀԱՅՈՑ

«Որպիսի ոք էր և գլուխ առաքելոցն Պետրոս ,
« փակողն երկնից արքայութեան : Որ ոչ ի մարդկանէ
« կամ ի հրեշտակաց առնոյր զտեղեկութիւն Որդւոյ ,
« այլ ի Հօրէն լուսոյ . . . և փոխարէն զգաւորականն
« աթոռ ընդունէր : Որ և վէմ'անուանեցաւ ի Տեառ-
« նէ , և հիմն Նկեղեցւոյ եղաւ : »

ՄԵՐՆ ԽՈՍՐՈՎ ԵՊԻՍԿ. ԱՆՁԵՒԱՑԵԱՑ

Բովանդակ քրիստոնեայ Աստուածաբանութեան մէջ քիչ վարդապետութիւններ կան թերեւս , որք այնչափ յոբնաթիւ բազմազան , մեծապայծառ վկայութիւններ ունենան , որչափ Ս. Եկեղեցւոյ Միութեան և Հոռվմայ Գահուն ղերիչխանութեան վարդապետութիւնն : Արդ թէ այսքան յորդառատ և չքեղ վկայութիւններ չեն բաւական համոզելու միտքերն թէ մի միակ ճշմարիտ Եկեղեցի կայ յաշխարհի , և թէ Հոռվմայ Եկեղեցին եւեթ է ուղղափառ Եկեղեցին Քրիստոսի , ինչպէս ենթադրել թէ նոյն այդ միտքերն համոզուած լինին Ս. Գրոց ներշնչու-
թեան , զերմասկան Խորհրդոց , Քրիստոսի Աստուածութեան . քանի որ սոցա ապացոյցներն ոչ առաւել բազմաթիւ են և ոչ առաւել մեծաւոր : Բայց ինչ կ'ըսեմ , մանաւանդ թէ չատ սահ-
մանափակ են անոնք , երբ չդար Եկեղեցին հաստատել և ամ-

րապնդել զայնս՝ իւր զերազօր եւ անսխալ իշխանութեամբ :
Շատ քաջ հասկցած էր զայս Ս. Օգոստինոսի բարձրաթիւն՝
երկնազդեցիկ հանձարն, երբ սա յաւերժապէս անմոռանալի խօս-
քերն լսելի կ'ընէր աշխարհի. «Աւետարանին չէի հաւատար, ե-
թէ Եկեղեցւոյ իշխանութիւնն զիս առ այն չհարկադրէր (1) »:

Նմանապէս շատ լաւ հասկցան զայս ամեն Ս. Հարք, Վար-
դապետք, Աստուածաբանք, ճշմարտապէս մեծ եւ քրիստոսա-
սէր հաւատացեալք, որք ամեն դարուց մէջ հռչակեցին թէ Ե-
կեղեցի եւ Քրիստոնէութիւն մի եւ նոյն բանն են, եւ թէ հե-
տեւաբար Եկեղեցւոյ թշնամիք՝ Աւետարանի թշնամիներն են,
եւ Եկեղեցւոյ բարեկամք՝ Քրիստոնէութեան ամենէն ճշմարիտ
բարեկամներն:

Եթէ ճշմարիտ է թէ Հռովմէական Եկեղեցին ճանչնալ կը
բաւէ նորա աստուածային Հեղինակն ճանչնալու համար, ոչ
նուազ ճշմարիտ է նաեւ որ՝ ճանչնալ միայն ոչ-կաթողիկէ Ե-
կեղեցիները՝ բաւ է զայթակղելու, զերբնական հաւատքն կոր-
սընցունելու ի սպառ:

Արդարեւ ձգեցէք ուշադիր ականարկ մը բոլոր այլազան
քրիստոնեայ դաւանութեանց վրայ . . . : Աւասիկ ամենէն տը-
խուր տեսարանն որ կը պարզուի ձեր առջեւ . . . : Աստուած
իմաստութիւն, ներդաշնակութիւն, կարգ եւ գեղեցիկութիւն է
համակ, եւ այդ այլազան վարդապետութիւնք չին այլ ինչ բայց
միայն անկարգութիւնք, հակասական անհեղեղութիւնք ամենէն
այլանդակ չիթութիւնք:

Վերցուցէք Եկեղեցին, եւ ահա բովանդակ Քրիստոնէու-
թիւնն է որ կը քայքայի, կը տապալի Ո՛չ մի խորհուրդ, ոչ մի
մասն հաւատոյ, ոչ իսկ մեր պաշտելի Փրկչին Աստուածութիւնն
կարէ կանգուն մնալ Եթէ տակաւին՝ հակառակ սրբապիղծ բա-
ժանումներու՝ կան մարդիկ աշխարհի վրայ որ ծուներ կը զնեն
Խաչին առջեւ, եթէ դեռ «հոգևով եւ ճշմարտութեամբ» երկըր-
պագուններ ունի Յիսուս, կաթողիկէ Եկեղեցւոյ ազդեցութիւնն
է այն, ազդեցութիւն որ կը տարածուի յաճախ նոյն իսկ անոնց
վրայ՝ որ իւր ծոցէն դուրս կ'ապրին: Ոչ-կաթողիկէ ուշիմ անձ-
նաւորութիւնք չեն վարանած փառաւոր խոստովանութիւններ

(1) «Ego Evangelio non crederem, nisi me Catholicae
Ecclesiae commoveret auctoritas,» S. AUGUSTIN., de U-
til. credendi.

ներկայանայ ամեն տարանջատ եւ կոտորակեալ Եկեղեցիներու զուռը, եւ կը կրկնէ զայն անողոք շեշտերով:

Շնորհինք իսկ պահ մը թէ Աստուած այս կամ այն ժողովրդի համար եւեթ մարդացած լինի, բայց ինչո՞ւ ուրեմն մի եւ նոյն աշգն այնքան դարեր իւր ազնուագոյն անդամներով զուրկ մնաց այդպիսի չքնաղ առանցնաշնորհումէ մը: Առաջնակարգ պատմաբան մը քննելու հարկ չկայ զիտնալու համար թէ Անգղիա վեշտասաներորդ դարուն միայն բաժնուեցաւ Հռովմէն, Յոյնք իններորդ դարուն սկսան իրենց բաժնուումն եւ երկոտասաներորդ դարուն լրացուցին, Հայոց մի մասն Քաղկեդոնի Ս. Ժողովէն վերջը միայն բաժնուեցաւ, եւ միւս մասն մինչեւ ցայսօր անսասան փարած է Միութեան անցրդուելի վիմին:

Ս. Անսելմոս, Ս. Թովմաս Քէնթըրպէրի, արիաշունչն Թովմաս Մուր, ահա Անգղիոյ մեծագոյն փառքերն, որ կաթուղիկէ էին: Ս. Բարսեղ, Ս. Գրիգոր Նազիանզացի, Ս. Դերմանոս, Ս. Յովնան Դամասկացի, Ս. Յովսափատ, ահա Յոյն աշխարհի պատկառելի ձայներն, որ տիեզերական Միութեան ախոյեաններն եւ երբեմն ալ նահատակներն եղած են:

Եւ ի՞նչ ըսենք մեր երկնաշնորհ Հարց եւ սրբաշունչ Վարդապետաց համար. ի՞նչպէս թուել այն անհամար լուսաշող բոյլերն աստեղց, որ կը շքեղազարկէին մեր հայրենեաց երկինքը: Ունկն դնենք Հայոց Պօսիւէին՝ որ նոյնքան հոգեցանց երկնախօս շեշտերով երգած է մեր ազգային ճշմարիտ փառքերն, որքան անպատում տրամութեամբ արտասուած՝ հայրենաստան դաւերու եւ ոճիրներու վրայ. «... Բայց յորժամ միութիւն տիեզերաց պառակտեցաւ, պատահումն ո՞րպէս. յորժամ ի վերայ զանազան վիմի կարծեցաք զհաւատս մեր չինել, եւ ընդ միմեանս սկսաք մարտնչել, կործանումն ո՞րքան: Յորժամ մարմինն Քրիստոսի քակտեցաւ ի միմեանց, վէրն անտանելի. յորժամ անդամքն՝ միմեանց թշնամիք դարձան՝ վիրաւորեալքն անչափ. յորժամ զմիջնորդն խաղաղութեան զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս թշնամութեան առաք նիւթ, պտուղ նորին փոխանակ սիրոյն՝ ատելութիւնն: Յորժամ փոխանակ յերկնից մեզ բերեալ նոր օրինաց Վարդապետին՝ զաշխարհակալիս առաք զօրէնսն, վատթարացեալք բթեցաք յամենայն առաքինութեանցս»:

Սոյն շանթահարիչ խօսքերն տրամութեան խորին անդունդներէ ըզխած՝ ոչ միայն աւետարանական վարդապետութեան եւ ամենաստոյգ պատմութեան էջեր կը կաշմեն անկործան, այլ եւ

իբրև ձայն անդադու՝ երկնազդեցիկ մարդարէի՝ կը թնդան դարերու մէջէ, եւ հետի չեն թերեւս մեկնելէ զթ մասամբ այն աղետարէ սրտափորմոք արցունքներն որ կը հոսին ժողովրդեան աչերէ Ա՛հ, մըր պիտի մտածենք զարման եւ սիրփանք քիւրաւոր հողիներու , որք մեր եղբայրներն են եւ որք կարի յոյժ տառապեցան յերեսաց փառասէր, անձնահաճ եւ անբարեւսէր առաջնորդաց :

Հմրկ է որ մեր սուրբ եւ աստուածարեալ Հարք յառնեն իւրեանց դարաւոր աճիւններէն , եւ դան կշտամբել զմեզ մեր քրիստոսամարտ վրիպանաց համար : Ահա իւրեանց ձայնն երկնաշունչ որ կը խօսի մեզ հանապաղ եւ ցոյց կուտայ անվրէպ զուգին փրկութեան եւ ճշմարտութեան « . . . Եւ ոչ է Աստուած խռովութեան, այլ խաղաղութեան , ապա ուրեմն ամենայն ինչ որ զխաղաղութիւն նիւթէ՝ է նմա հաճելի : Ոչ է արտաքոյ լանխա եւ զայս ասել . յեցուսցուք զզոյցուեալ Եկեղեցի մեր ի դաւաղանն երկաթի . ստասցուք զօրավիզն զիտութեան մերոյ, զնպատակն աշխարհի : Տառապանքս՝ հաւատամք զի մըլիթարի ի շտեմարանացն արքունի, եւ տարբերութիւնս՝ ի նաւահանգիստն անմատոյց : Տեսցո՛ւք թէ հաստուածեալն ի մէնջ ազդ Վրաց ի նոսա յեցեալ, որքան օր ըստ օրէ ի Գրիստոս պայծառանան . արդ զոնեա անաղան եւ մեք զնոյն խոկասցուք : Ոչ ասեմ փրկանա տալ մարմնոյ զհոգի . մի՛ ոք զբանս այսու ծեքեցէ . այլ առ ոմանց տկարութիւն հայելով, Գրիստոսի աշակերտս վարդապետին ջանամ նմանել , որ զհոգեոյ բժշկութիւն ընդ մարմնոյն խառնեաց . եւ ես երկօքումբք վրդովեցոցս երկօքումցն խաղաղութեան հաւատամ , եւ ջանիւ լինիմ աւետարանիչ » (Ատենաբանութիւն Ս. Ն. Լամբրոնացւոյ, էջ 194-195) :

Իցի՛ւ այս հոգեշունչ աստուածախօս Չայնն լսելի լինէր ամենուրեք ուր Հայ սիրտ մը կը բաբախէ , եւ ցոյց տար հանուրց թէ մինչ սուտ վարդապետք հոգի եւ մարմին ի միասին կը մատնեն ի մահ, ճշմարիտ վարդապետք՝ հայրագործով աղիք՝ կը տնչան մարմնոյ եւ հոգեոյ առհասարակ պարգեւել խաղաղութիւն եւ կեանք :

ԱՆԱՍՏԱՍ ՓԱՀԱՆԱՅ

Պատկեր կիսամսեայ թերթիս ութերորդ տարւոյ 4 թուոյն մէջ այս անուամբ աղօթք մը հրատարակած տտենա՝ իրաւամբ մինչեւ ցայժմ գոնեա՛ ինձ անձանօթ կոչած էի Անաստաս Փահանայ անուն Հայ հեղինակի մը գոյութիւնը։ Վասն զի, այո՛ , Անաստաս վարդապետ կը յիշուի Կիրակոս Գանձակեցւոյ պատմութեան մէջ. «Յայսմ ժամանակի (Ը. դար) էին վարդապետք աշխարհիս Հայոց բնորեալք. Եփրեմ, Անաստաս, Խաչիկ եւ Դաւիթ Հռովմայեցիք»։ Ոսկայն ինչպէս յայտնի է, վարդապետ եւ այն ընտրեալ՝ քահանայ ըսել չէ. քահանայ՝ ի կիրառութեան որոշակի կը նշանակէ՝ ամուսնացեալ կարգաւորը. իսկ Վարդապետ՝ կուսակրօն կարգաւորը կը նշանակէ։ Դարձեալ եւս, չունիմք կատարեալ պատմական տեղեկութիւն վարուց եւ գործոց մանաւանդ երկասիրութեանց այս ընտրեալ վարդապետի. որով եւ ոչ իսկ կարելի է միացնել այս երկու անձնաւորութիւնքն, կամ ենթադրել թէ Անաստաս քահանայն յետոյ չուշտակ վարդապետ եղած ըլլայ։ Վասն զի՝ թէպէտ մինչեւ ցայժմ այսպիսեաց օրինակներ գտնուին, մանաւանդ Հայ եկեղեցւոյ մէջ, սակայն ենթադրութիւն առանց հիման կ'ըլլայ՝ առանց կատարեալ պատմական աղբիւրներու ձուլել եւ հայել, միացնել եւ կամ զատել, ասել եւ ոչ հաստատել։

Անաստաս անուն Կաթողիկոսէ զատ՝ որ «Հոգացեալ վասն հայկական տոմարի» (Յովհ. Կթղ.), կը գտնենք նաեւ Անաստաս վարդապետ մի եւս. (Տես Պատմ. հին Հայ դպր. Վեհաք. ի բառն Ագաթանգեղոս.) դրեա՛ թէ առաջնոյն ժամանակակից. այս է ի վերջ է դարու, որ իւր «Վասն վանօրէից որ ի սուրբ քաղաքն յերուսաղէմ» անուն գրուածքովը ծանօթացաւ։ Որուն գաղղիական թարգմանութիւնը 1883 ին հրատարակուել է ի Բարիզ (Archives de l'Orient Latin). այս մակագրով. Anastase l'Arménienne (VIIme siècle) les LXX Couvents Arméniens de Jérusalem.

Արդ՝ այս Անաստասն ալ մի եւ նոյն պատճառաւ կրնանք առաջնոյն պէս թողուլ անորոշ. մինչեւ անխոնջ աշխատութիւնք խուզարկու ուսումնասիրաց՝ յաջողին հաւաքել գոնեաւ բաւա-

կանաչաւ տեղեկութիւնք, եւ Անաստաս վարդապետներու եւ քահանայի կնճիռն պարզել :

Յիշեալ կիսամանայ թերթիս մէջ ինչպէս գրած էի՝ « Յաղագս չբամբասելոյ Քահանայ » վերնագրով խրատ մի եւս կը յաջորդէ Անաստաս Քահանայի աղօթից :

Դալով այս խրատին կամ քարոզին, ստուգիւ պիտի համարձակէի այս ալ մի եւ նոյն աղօթից հեղինակին վերագրելու՝ եթէ Մայր Եկեղեցւոյս թանգարանին մէջէն ձեռագրի մը չհանուիս, որ [սորհրդածութիւնքս վեր ի վայր յուղեալ վրդովեց : Այս ճառընտիր գրոց միայն մէկ թերթիկն՝ յիշեալ քարոզէն մաս մը կը կրէ յինքնան. սակայն՝ բոլորովին աղաւաղեալ, մանաւանդ թէ տեղ տեղ արդի հայերէնի խառնուրդով, սկիզբէն եւ վերջէն կրճատ, բոլորագիր թուղթ մի է, որ կարմրագոյն վերնագրով մի՝ սոյն քարոզը կ'ընծայէ Յովհաննու Ոսկեբերանի. այսպէս .

Տեսուն յոնանոս, ոսկեբերանի ասաց
Եա՛լ է վասն բանբասանաց ես
հատուցման բանբասողին ի
մեծի ջորեք շաբաթին .

Եւ լուսանցքին մէջ երկու գծերու մէջ կը նշանակուի այս ճառին թիւն Ի՞ր եւ անմիջապէս կ'ըսուի « Մեծամեծս վերաւորէ որպէս մարիամայն » եւլն. :

Ահա այս վերնագրին զիս վարանեցուց . եւ անմիջապէս Մայր Եկեղեցւոյս գրատունը դիմեցի . Մինեի Արեւելեան Հարց հաւաքումէն Ոսկեբերանի գործոց մէջ չատ որոնեցի, սակայն եւ այնպէս ձեռնունայն ելայ . չկրցայ բամբասանաց վրայ այս կամ ասոր մերձաւոր ճառ կամ խրատ մը գտնել . այլ բոլորովին տարբեր :

Արդ՝ եթէ ստուգիւ Ոսկեբերանի հարազատ կամ անվաւեր գրուածներէն մին, եւ եթէ ուրիշ ո՞ր եւ է մատենագրի մը գործն համարենք զայս, միշտ իւր անխառն պարզութեամբն ու յստակ ոճովը՝ հայ լեզուի գրականութեան անձուկ անկիւններէն մին կրնայ գրաւել կարծեմ . Միայն քանի մը թերութիւնք՝ ինչպէս ամեն ձեռագրի մէջ նոյնպէս հոս ալ կը գտնուին . մանաւանդ զ . եւ յ . ի . նախդիրներու սղումն՝ որ եթէ Անաստաս Քահանայի աղօթից մէջ, եւ եթէ այս քարոզիս եւ յետագայ « Վասն զղջման եւ արտասուաց » խրատին մէջ յաճախ կը հանդիպի, եւ զորս թողի ինչպէս որ դուայ, քիչ փոփոխմամբ, կրնամ գրչա-

գրին յատուկ մէկ ոճը սեպել՝ քանի որ երեքին զրչութեան կերպը տպարանէ ելածի պէս մէկ ձեւով գրուած է, իսկ յօրինողը տարբեր: Այսպէս եւ լաւ յատկութեանց մին է բառի մը մէջ երբ երեք բաղձանք ի միասին դանուին, լռելեայն գանուած ը գիրը յայանի գրել. օրինակի աղապաւ, պոռնիկութիւն. յափշտակիցէ. փրկէ, եւ այսպէ միշտ իբր կանոն անշարժ բըռնել. զրչագրին յատկութիւնն է կարծեմ: Սակայն ինձ անկ էր հետեւիլ տիրող օրինաց. մանաւանդ կարեւորաց մտադրելով այսպիսիներն հոս միանգամ յիշելով դո՛ւնալ Ահա քարոզն .

ՎԱՍՆ ԶԱՄԱՐԱՍԵԼՈՅ ՔԱՀԱՆԱՅ

Միերը սգոյ եւ աղջամուղջ արտմութեան զիզեալ կուտի ի վերայ իմ հանապազ, զի ախտ չար եւ անօրէնութիւն անող մահալ յեկեղեցի տեսանեմ, որպէս հուր բորբոքեալ որ զամենեւեան առհասարակ այրեսցէ. եւ ի միտս մարդկան փոքր կացուցանէ սատանայ, զի այս իսկ է ի սկզբանէ չարին սովորութիւն, զի մեծամեծս վիրաւորէ եւ փոքր կարծեցուցանէ. որպէս մարխամայ ետ բամպասեկ (1) մովէս զմեծ ծառայն աստուծոյ. եւ նմա փոքր կարծեցուցանէր սատանայ. զի նա՝ մի զղջումն եկեսցէ. եւ վասն այնորիկ ընկալաւ զսաստիկ պատիժ պատուհասիցն աստուծոյ. որպէս Բամայ (2) ետ բամբասեկ զհայր իւր՝ յորժամ ետես զմերկութիւն նոյի. եւ ի միտս նորա փոքր կարծեցուցանէր՝ մինչեւ ընկալաւ զանէծս ծառայութեան. նոյն հուր եւ այժմ մտեալ եկեղեցի, զամենեւեան առհասարակ այրէ եւ կորուսանէ բամբասանօք որողայթիւք: զի մինն չնայ՝ եւ միւսն (3) չնացողն բամբասէ. եւ չնացողն եւ բամբասողն հոսսարակաց անօրինին. մինն գողանայ՝ եւ միւսն բամբասէ, եւ միապէս պատուհասին. մինն արքենայ՝ եւ միւսն զարեցողն բամբասէ, եւ համանման զատուպարաին. ամենեւին իսկ զամենայն բնութիւնս մեղաց, մինն գործէ՝ եւ միւսն բամբասէ, եւ մի համարք. քանզի ոչ եթէ զգողանալն եւ չնալն տուաւ ինչ ցուցանէ պօղոս քոն. պրամբասողն եւ զարեցողն, այլ միապէս

(1) Մի անգամ միայն այսպէս գրած է յօրինակին բամպասեկ. միւս տեղերը կը գտնենք ըստ արդի գրութեան. բամբասեկ:

(2) Բամայ՝ ետ գրած է յօրինակին, թերեւս գրելի է, Բամայ է՝ ետ, եւ այլն:

(3) Յօրինակին միշտ գրուած է միւսն:

չարութեամբն միահաւասար զեկուցանէ զպատուհասն եւ հանէ յարքայութենէն. միով բանիւ նշանակէ ասելով. «Ո՛չ չունք, ո՛չ գողք եւ ո՛չ բամբասողք զարքայութիւն աստուծոյ ո՛չ ժառանգեն» Եւ արդ ահա եկից սատանայ զբերանս ամենեկուն անօրէնութեամբ բամբասանայ, եւ հանապազ անդադար բոբբոբին լեզուք ամենեկուն՝ եղբօրն բամբասանս եւ հայհոյութիւնս. եւ անկասկածելի իմն տեսանեմ զանձինս որք զանօրէնութիւնսն զայն գործեն, եւ ո՛չ փութման լուսնալ եւ սրբել ապաշխարութեամբ, որպէս զզոզութեամբ եւ պոռնիկութեամբ չարութիւնսն. զի եթէ դարչիս ի չնութենէ՝ դարչեմ ի պոռնիկութենէ եւ ի բամբասանաց. զի եթէ չար է չնութիւն՝ ընդ նմին համարեմ եւ զբամբասողութիւն. այլ ⁽¹⁾ առաքեալն՝ օրէնստուոյցն՝ առաւել եւս ցուցանէ զբամբասանաց անօրէնութիւնս՝ ասելով, եթէ «Ամենայն որ բամբասէ զեղբայր իւր՝ զօրէնս բամբասէ եւ զօրէնս դատի» եւ ո՛ր քան զայս անօրէնութիւնք իցէ, որ օրինացն աստուծոյ ո՛չ առնելի՝ այլ տէր եւ դատիչ լինի. մի է դատաւոր, Առաւած որ փրկէ եւ կորուսանէ, զու զի՞ դատես եւ արդ տես՝ թէ քանի՞ մահուց պարտապան է՝ որ զպատիւ եւ զիշխանութիւն թագաւորին յափշտակիցէ. եւ զդատաստանն ընդ դատաւորին ինքն դատիցի. «Իմ է վրէժսն պորութիւն եւ ես հատուցից» ասէ Տէր. զու զի՞ դատես զեղբայր քո, եւ կամ ընդէ՞ր անպոստնս զնա. եւ արդ դատեալ եւ դատապարտեալ քո մեղօք. ո՛չ սոսկաս եւ զողաս զդատել զայլոյ դատաստան, որ ո՛չ եթէ զմարդ ոք արհամարհեալ թշնամանեցեր, այլ զԱստուած եւ զպատիւ եւ զիշխանութիւն նորա. յանդգնեալ դատիս զդատաստան նորա, եւ ո՛չ յիշեո զստացեալն ի սրբոյ Աւետարանէն. «Մի՛ դատիք զի մի՛ դատիցիք, զի որով դատաստանաւ դատիք դատելոց էք» Եւ ասէ. Սրբոց է դատել՝ եւ անարատից է յանդիմանել. եւ զայն՝ առանձինն աղաչանօք եւ ո՛չ հրապարակաւ զմեղս ուրուք յանդիմանել. կամ զաղա ի նմանէ ի լսելիս ուրուք բամբասել. որ են մեղք ահեղք եւ անօրէնութիւնք սաստիկ. զի որ ինքն ի խեղութիւն, ⁽²⁾ եւ զայլոյ խեղութիւն բամբասիցէ եւ թշնամանիցէ, ո՛չ ապաքէն առաջ քան զնա՝ զինքն թշնամանիցէ. Այլ զիւրն՝ թէ բիւր չարիք իցեն՝ ծածկէ

(1) առաքեալ, աստուած, եւնի, այսպիսի զխաղիւր զբեր տառք յօրինակին պարզ նօտադիր են շատ տեղ:

(2) Ուղղելի կարծեմ այսպէս. զի որ ինքն ի խեղութեան է, եւ այլն:

եւ խաղաղէ. եւ հզօրն՝ թէ սուղ ինչ յանձանք ⁽¹⁾ իցէ՝ սահի չրջի եւ յամենեցուն լսելիս արկանէ. եւ լինի դառն դահիճ հզօրն յանցանաց, Եւ իւրում ականն գերան կայ՝ եւ ծածկէ. եւ զիւրում հզօրն՝ սրունէ՝ Սյլ եւ կեղծաւոր կոչէ. «Կեղծաւոր, հան նախ զգերանդ յականէ քումէ եւ ապա մատիր հանել զլիւզ յականէ հզօր քո» Եւ արդ՝ ո՛վ իցէ քան զնա տնամօթ, որ զիւր մեղսն զիտիցէ, եւ զայն անփոյթ արարեալ հետաքրքիր հզօրն մեղացն լինիցի Բամբասէ ի բաղմաց լսելիս, եւ զայն ոչ իմացաւ եթէ ոք ի յանցանս ինչ իցէ՝ եւ զեղբայրն բամբասէ, նովին տանջանօք ինքն տանջեսցի. ⁽²⁾ զի տանջանս որ վասն մեղացն՝ գործելոցն էր պատրաստել, նոյն տանջանօք են ի վերայ բամբասողաց:

Եւ արդ՝ ընդէ՞ր այդպիսի անեղ տանջանօք դատադարեացիս ⁽³⁾. եւ կամ զինչ ի բամբասանացդ օգտեցար. զո՞ր ցանկութիւն կարեացդ քո կատարեցեր. եւ կամ զո՞ր յաճախութիւն ընչից շահեցար. քաղցո՞ւ ինչ մխիթարութիւն ստացար ի բամբասանացն, կամ մերկութեան զինչ օգուտ գտեր. եւ ոչն ⁽⁴⁾ աւելի դառնաւ, բայց միայն սոսկ զսատանայի կամոն կատարեցեր. որ հանապաղ յամառեալ կան ի չարիս, եւ ի մտացն ծրնուցանեն բամբասանս. յուրացեալ հետաքրքիր չրջին եւ խօսին զհզօրեցն չարութիւն. կամ յայլմէ իմն լուեալ՝ յաւելուն ի չարիսն. Եւ առելի ամենեցուն զեղբայրն կացուցանե ⁽⁵⁾. Ընդ ուրոյ պայլ՝ ակզութեանց՝ ինքն դատապարախ ի բաղմաց լսելիս. Եւ ոչ լսես մեծի քարոզին թէ «Մի՛ յաւաջ քան զժամանակն պատիք, մինչեւ եկեսցէ Տէր՝ որ լուսաւոր անէ զպաշտնիս խաւարի.» եւ ապա իւրաքանչիւր զգործոց զովութիւն եղիցի. ինքն Տէր է հատուցանող բարեացն՝ դրարիս, եւ չարեացն ⁽⁶⁾ զչարիս. զու զի՞ պատեն զեղբայր քո, կամ ընդէ՞ր անկոտնեւ եւ

(1) Այսպէս յօշոնակին ամենուրեք:

(2) Ուղղելի կարծեմ այսպէս. Զի տանջանս (կամ տանջանք), որ վասն մեղացն՝ գործելոցն (այսինքն գործողացն) էր պատրաստեալ. նոյն տանջանք են ի վերայ բամբասողաց:

(3) Յօրինակին պակաս է « գիւն»:

(4) Ուղղելի կարծեմ եւ ոչ ինչ «—ել»:

(5) Հոս դէմքերու շփոթութիւն կը տեսնուի, զոր այսպէս պարզելու կը համարիմ. Որ (այսինքն նոքրս որ, մտրդիկն որ) հանապաղ... բամբասանս, յուրացեալ... չրջին եւ խօսին... կացուցանե... ինքն (ինքնին ?) դատապարախ:

(6) Ուղղելի չաբացն:

բամբաստու զնա, ահաւասիկ դատաւորն առ զուրա կայ, որ հա-
տուցանէ իւրաքանչիւր ըստ գործոց:

Եւ արդ որպիսի տանջանօք ⁽¹⁾ մասնիցիս, որ ոչ միայն
զեղբարս այլ եւ զվարդապետս եւ զքահանայս բամբաստ, քանզի
ամենեւին լցեալ ես սաստիկ անիրաւութեամբ եւ ամենայն մե-
ղօք կաս ի հնազանդութիւն թշնամոյն, մինչեւ անել անիրա-
ւութիւնս կործանեալ: Վասն զի անօրէն թշնամին յանապատին
նախ ժողովրդեան իորայելի եւ թշնամանել զՄովսէս՝ եւ ապա
զԱստուած արհամարհել: Եւ Հրէական սպիւն, նախ զմարդա-
րէսն կոտորեալ, եւ ապա զԲրիստոս սպանանել: Սոյնպէս Յու-
դայի, նախ զաղքատացն զողանալ եւ ապա զՏէրն մասնել,
ըստ նմին օրինակի զբամբասողսն՝ նախ զընկերն բամբասել եւ
ապա զքահանայն եւ զվարդապետն: Որոց բամբասանք առ ⁽²⁾
Աստուած կ'անեն. զի ինքն Բրիստոս ասէ. «Որ զձեզ բնդունի
զիս բնդունի, եւ որ զձեզ անարդէ զիս անարգէ» եւ ամենայն
որ զքահանայն եւ զվարդապետն բամբասէ զԲրիստոս թշնա-
մանէ, զի քահանայն եւ զվարդապետն քեզ պատուել արժան է
եւ ոչ անարգել. «Յաթոն Մովսէսի նստան զպիրքն . . . զա-
մենայն զոր ասեն ձեզ եւ պատուիրեն՝ արարէք եւ սրահեցէք՝
բայց ըստ գործոց նոցա մի՛ առնէք» զի անիրաւս գործեն:

Ոչխար ես, մի՛ ընդդէմ հովուին յառներ ⁽³⁾: Աշակերտ ես,
մի՛ վատեր զվարդապետն: Զօրական ես, մի՛ պատերազմիր բնդ-
դէմ թաղաւորին: Աշխարհական ես, զպատիւ քահանային մի՛
արհամարհեր: Հայեաց ի Կորն եւ ի Դադան եւ յԱբիրոն, որք
զպատիւ քահանայութեան արհամարհեցին, եւ հակառակ կա-
ցին Մովսէսի եւ Ահարոնի. անս զի պատառեցաւ երկիր եւ ե-
կուլ զնոսա. զզոյշ լեր, զուցէ եւ զու զնոյն փորձ առնուցուս՝
որ զպատիւն արհամարհես: Քեզ՝ ոչ եթէ բամբասել զառաջ-
նորդս հրամայեցաւ, այլ ունկնդիր լինել եւ պատուել: «Ունկն-
դիր լերուք առաջնորդաց ձերոց՝ եւ հպատակ կացէք նոցա,
ասէ. զի նոքա աքնին վասն ոգւոց ձերոց, որպէս զի համարս
տացեն ընդ ձերս» Եւ զու խտութեամբ պատերազմիս ընդ նո-
սա ⁽⁴⁾: Տէն զի ոչ ընդ նոսա այլ ընդ Աստուծոյ մարտնչիս,
որ զպատիւ քահանայութեան շնորհեաց նոցա ⁽⁵⁾: Զի ամենայն

(1) Ուղղելի յարդիւնս պաշտօնս:

(2) Յօրինակին պակաս է առ:

(3) Յօրինակին. հովին առնել:

(4, 5) Յօրինակին չ'առ զբաժնէ պա երկու տեղս:

որ զՔահանայն պատուէ զԱստուած պատուէ եւ մեծարէ . եւ որ զՔահանայն անարգէ, զԱստուած թշնամանէ : « Զքահանայս մեծարեսցի՛ր, ասէ : եւ զիշխան ժողովրդեան քո մի՛ արհամարհեսցես . զի թէպէտ եւ յանարդաց ոք է Քահանայն, այլ Աստուած տեսանէ՛ » զի վասն Աստուծոյ զու եւ զանարգանսն ⁽¹⁾ մեծարես : Զի սրբոյն՝ վասն սրբութեան ակնածես, իսկ վասն Աստուծոյ պատիւ այն է, որ զանարգն մեծացուցես ⁽²⁾ :

Այլ ⁽³⁾ չէ անկ . զի հրեշտակ Տեառն ամենախալին է, եւ թէ անարգես՝ յԱստուած ⁽⁴⁾ մեղանչես որ ետ զձեռնադրութիւն նորա ⁽⁵⁾ . եւ նովա՝ ինքն կտարարէ զԽորհուրդն եւ զՄկրտութիւնն : Թէպէտ նոքա չեն արժանի խորհրդոյն մերձաւորութեան, այլ վասն փրկութեան ժողովրդեանն՝ չարգելու Աստուած չնորսո չողոյն : Զի եթէ իշովն, եւ Բաաղամայ զիւթովն խօսեցաւ Աստուած վասն փրկութեան ժողովրդեանն Իսրայելի, որչափ անարժան Քահանայիւքն ինքն պործէ զամենայն վասն մերոյ փրկութեան : Եւ զու, եթէ սրբութեամբ հաղորդիս ի Սուրբ Խորհուրդն, Քահանային պղծութիւն՝ քեզ ոչինչ վնասէ . նոյնպէս եւ եթե ⁽⁶⁾ պղծութեամբ մերձենայցէ ոք, Քահանային սրբութիւն՝ նմա ոչ օգնեսցէ : Ապա եթէ ի ձեռն ինչ արատաւոր Քահանային չնորձ ոչ իջանէ ի Հողոյն Սրբոյ ի Պատարագն, եւ ոչ նովաւ Աստուած ինչ զործէ փրկութիւն, ի միտառ զի բառնաս զկարգաւորութիւն Եկեղեցւոյ, եւ զանուն քոյ Քրիստոսնէութեանդ . եւ եթէ այդպէս իցէ, Պատարագն չէ Պատարագ՝ ըստ քում ասիւոյդ . ապա ոչ ձեռնադրութիւնն՝ ձեռնադրութիւն է . եւ ոչ կարդ քահանայութեան՝ քահանայութիւն : Ապա յոյս Քրիստոսնէութեանդ մոտի եղեւ . զի ամենեքեան ընդ մեզօք եմք պրաւեալ :

(Շարայարեյի)

ԳՐԻԳՈՐ Վ. ԱՇԼԳԵԱՆ

(1) Ուղղելի զանաբխն :

(2) Յօրինակին. « Զարեցե » . կրնայ կարգացուիլ նաեւ մեծացուցանելու :

(3) 2է անկ . անկ բառը հոս անկած, անարգի նշանակութեամբ չը կրնար արդեօք իմացուիլ . ըստ իս այս :

(4, 5) Յօրինակին զաստուած . զնորա :

(6) Յօրինակին պակաս է ելիէ . . . » :

ԾՆՆԴՈՑ ԳԻՐՔՆ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՅՈՐԷԻՑ ՆՈՐ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆՆ

Համաձայնութիւն ծննդոց աշխարհաստեղծութեան եւ
Գիտութեան աշխարհակազմութեան.

Ծննդոց առաջին զլիւոյն բառական բացատրութիւնն տա-
լու չենք մենք, այլ նպատակնիս է Գրոց պատմութեան բնա-
կան զիտութեանց հաւանական զրութեանց համաձայն ըլլալն
յոյց առ, Առ այս ստեղծագործութեան իւրաքանչիւր օրն առ-
նելով՝ այժմեան զիտութեան ներկայ վիճակէն երկրագնդին զի-
տական պատմութիւնն պիտի տանք:

Առաջին օր. 1. «Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին եւ
«զերկիր» 2. Եւ երկիր էր աներեւոյթ եւ անպատրաստ, եւ խա-
«ւար ի վերայ անդնդոց». եւ հողի Աստուծոյ շրջէր ի վերայ
«ջուրց» 3. Եւ ասաց Աստուած. Եղիցի լոյս. եւ եղեւ լոյս 4.
«Եւ ետես Աստուած զլոյսն զի բարի է. եւ մեկնեաց Աստուած
«ի մէջ լուսոյն եւ ի մէջ խաւարին. 5. եւ կոչեաց Աստուած
«զլոյսն արեւ, եւ զխաւարն կոչեաց գիշեր. եւ եղեւ երեկոյ՝ եւ
«եղեւ վաղորդայն, օր մի»:

Երկու զլիաւոր հղելութիւնք՝ նիւթոյ լինելութիւնն եւ
լուսոյ երեւումն՝ առաջին օրուան մէջ կը տեսնեմք. Իրաւ է որ
եթէ լաւ ուշ զրուի՝ առաջին օրէն զուրս է նիւթոյ ստեղծումն,
որով բուն խի ստեղծումն. եւ առաջին օրն Եղիցի լոյս հրա-
մանաւն կ'ըսկսի. այլ մեզ այսչափ մանրամասն այս կէտն պըր-
պըտել հարկ չէ. զի կարեւորն է զիտնալ՝ թէ արտաքին զի-
տութիւնք Գրոց սոյն հատուածին հետ ինչ կերպ համաձայ-
նութիւն կամ նմանութիւն ունին. ինչպէս ի սկզբան անդ ըսինք:

Եթէ զրական գիտութիւնն տիեզերաց ծաղման վրայ ուղ-
ղակի չվարդապետեր՝ սակայն իր նշանաւոր ներկայացուցչաց
բերնով անուղղակի կը խօսի. Laplace այս մասամբ տեսու-
թիւն մը պարզած է, զոր աշխարհ գիտէ, եւ մենք երկու խօս-
քով միայն քաղենք:

Երկիր՝ եւ մեր մոլորակային զրութիւնն ամբողջ, արեղակն

միտալին հաշուելով, ի սկզբան անհուն միզամածի մը՝ կազային վիճակի մէջ գտնուելով՝ մասունքն էին:

Այդ անհուն միզամածն՝ ձգողական օրինօք՝ բազմաթիւ մտանց կը բաժնուի. որոնք խտանալով՝ կղզիացան աւելի եւս, եւ գնդակերպ ձեւն առին երկնային մարմնոց յառուկ ։ Լոյսն իրենց մասնկանց մերձեցման ընական արդիւնքն եղաւ ։ Այս մասնկանց իրարու հետ չփռմն բազադրութեանց պատճառ եղաւ. եւ այս կերպով՝ ինչպէս մինչեւ այսօր՝ ջերմութիւնն եւ լոյս ծնաւ:

Հաւանական է թէ այս երեւոյթ նախ մեր արեգակնային դրութեան ամենէն փոքրիկ մարմնոյն վրայ տեսնուած ըլլայ. ինչպէս է լուսինն. վասն զի ըստ Լարլատի դրութեան՝ երկնային իւրաքանչիւր մարմնոց այս ձեւավիթութեան տեւողութիւնն իր զանգուածին համեմատական է:

Այս դրութեան մէջ չեղ կարեւոր չէ ճշմարտութեան չափն ընտրել. հնար է թէ բուն իսկ այս ըլլայ եղելութիւնն, հնար է թէ զուտ բանաստեղծութիւնն ըլլայ այս. վասն զի որչափ ալ դեղեցիկ բացատրութեամբ հիւսուած նկարագիր՝ սակայն այս յայտնի է՝ որ ոչ Լարլատ ներկայ էր այդ եղելութեան եւ ոչ ալ իր աշակերտներէն ոք. եւ այս եւս՝ զի այդ բացատրութեանէն զուրս ճամբայ չկայ ըսել չէ ։ Ուստի որոնք որ Մսիստի մեծապէս վրիպած ըլլալն կ'ուզեն ցոյց տալ արեգական ստեղծումն երեք օր առաջ լուսոյ ստեղծումն կարգալով՝ իրենց հազին վրիպալն կը յայտնեն: Այո՛, այնպիսի դարձ մը մէջ յորում Մովսէս կը վարդապետէր՝ զարմանալի էր եւ մանաւանդ թէ իբր վրիպակ կրնար նկատուիլ՝ հասարակաց միակ ծանօթ լուսոյ աղբիւրէն զուրս նոր լոյս մը քարոզելն. եւ այս սքանչելի եւս, զի այս անհրաժեշտ լոյսն Մովսէս ուղղակի կամ անուղղակի (ի Հարց աւանդութենէ) աստուածային յայտնութեամբ ստացած էր: Ո՞՞՞նք կրնան զուցէ կասկածիլ՝ թէ ժամանակին դիտութենէն. կ'ընդունինք. բայց այս եւս նշան մ'է՛. թէ Ս. Գրիքը չառ շտապաւ չեն խժըժիր. եւ ո՛հ, եւ եթէ այս էր անցեալ դիտութիւնն՝ ներկայիս ո՛ւր է յառաջդիմութիւնն: Bacon ըսած է. եթէ սակաւիկ մի դիտութիւն Աստուծմէ կը հեռացունէ՝ չառ դիտութիւն առ Աստուած կը տանի. նոյն այս խօսքն կրնամք Ս. Գրոց եւս յարմարել:

Ծննդոց առաջին օրէն կանխողն՝ եւ առաջին օրն՝ բուն երկրաբանութենէն զուրս է. ըստ որում սա ճրոց յատակն զնստա-

կան խաւերու կազմութենէն կ'ըսկսի , ուր բաւական ցրտացումն՝ կեանքն ցոյց կուտայ : Այս առաջին օրուան մէջ կրնամք դիտութեան ենթադրած անհուն միջոցն փակել . յորում երկիրս միշտ կաղային վիճակին մէջ՝ անշուշտ իրմէ առաջ թանձրացող լուսնին վրայ արեգական պաշտօնն կատարեց :

Ծննդոց երկրորդ տունն՝ մանաւանդ աներեւոյթ եւ անպատրաստ բառերն՝ այդ վիճակն ցոյց կուտան :

Երկրորդ օր. — «Եւ սոսաց Աստուած . եղիցի հաստատութիւն ի մէջ ջրոցդ , եւ եղիցի մեկնել ի մէջ ջուրցդ եւ ջուրց : Եւ եղեւ այնպէս 6 . Եւ արար Աստուած զհաստատութիւնն , եւ անջրպետեաց Աստուած ի մէջ ջրոյն որ խնեքոց հաստատութեանն , եւ ի մէջ ջրոյն որ ի վերոյ հաստատութեանն . 7 . Եւ կոչեաց Աստուած զհաստատութիւնն երկին . . . օր երկրորդ : »

Երկրիս միգամածն առաջին օրն կաղային վիճակի մէջ՝ երկրորդ օրն կ'ըսկսի խտանալ եւ հեղուկ վիճակի կ'անցնի : Ապա առաջին թիկեւ խաւն կը թանձրանայ լոյծ մկանանց վրայ : Ներքին ջերմութիւնն՝ որ մինչեւ այն ատեն ուղղակի ազդելով ջրոց վրայ՝ շոգիացուցած էր վայն , կը դադրի մեղմիւ . եւ ծովերն կը գոյնանան : Այս է 6 տան ջրոց բաժանումն : Այլ միջուկորան զեռ հոծ թանձր ամպերով՝ մինչեւ չորրորդ օրն երկնից լուսաւորքն կը խախտէ : Երկրորդ օրուան մէջ՝ մթնոլորտի գոյացումն , ջրոց բաժանումն կը տեսնեմք :

Ս . Գրոց մեկնչաց ումանք երկրորդ օրուան ջուր բառովն կ'ուզեն երկրիս կաղային միգամածն հասկնալ . իսկ վերին եւ ներքին ջրոց բաժանմամբն արեգակնային դրութեան մոլորակային միգամածներու եւ երկրայնոյս յիրերաց անջատումն : Սակայն բռնադրօս է այս մեկնութիւն : Ս . Գրոց մէջ գլխաւոր դիտելի բան մ'է լեզուն . Մովսէս եթէ հասարակ լեզուաւ խօսած չըլլար՝ ունկնդիրք բան չէին հասկնար :

Երկրորդ օրն՝ երկրագնդի պատմութեան քիչ մ'աւելի յառաջադէմ ժամանակին հետ զուգելով՝ ջուրն պարզապէս ջուր կը նկատեմք : Եւ այս բնական առումն այնչափ կարեւոր է՝ զի երրորդ օրն բոլորոց սեպհական ըլլալով՝ առանց ջրոյ եւ լուսոյ անհնարին է այդ :

Եթէ այդ մեկնութիւն ճշմարիտ ըլլար՝ Ս . Գրոց մէջ մեծ պակաս մը պիտի տեսնուէր : Երկրագնդիս նախկին կեղեւին

կազմութեան եւ իր վրայ կենաց առաջին երեւման մէջ պահանջուած երկար ժամանակին Մենդոց մէջ պիտի պակսէր. մինչդեռ ջուրն ջուր հասկնալով՝ երկրորդ օրն այդ միջոցն կը ներկայացունէ:

Մինչեւ այս միջոց բուն երկրաբանական դարէն զուրս ենք, այսինքն անկենդան ժամանակի մէջ, յորում գեւ առաջին կեսնքն երեւցած է: Աշխարհիս ստեղծման առաջին վայրկեանէն մինչեւ երկրագնտիս առաջին պատենին կազմութիւնն՝ յորում երկրիս կազային ժամանակն է՝ կրնամք տխեզերական դարն կոչել: Իսկ երկրորդ ժամանակն՝ յորում կ'ըսկսի թանձրանալ եւ կեդեւոյ պատիլ՝ կենաց երեւման պաշտած երեւելու համար, կրնամք կազմական դար անուանել:

Ասկէց վերջը իրական եղելութեանց առջեւ ենք, վիտանակ մտացածին ենթադրութեանց. եւ կը տեսնեմք որ Գիտութիւնն աւելի մտերիմ համընթացութիւն ունի Գրոց հետ:

Երրորդ օր. — 8. « Եւ ասաց Աստուած. Ժողովեցին ջուրքդ որ ի ներքոյ երկնից ի ժողով մի, եւ երեւեցի ցամաքն: Եւ եղեւ այնպէս. եւ ժողովեցան ջուրքն որ ի ներքոյ երկնից՝ ի ժողովս իւրեանց, եւ երեւեցաւ ցամաքն: 9. Եւ «կոչեաց Աստուած զցամաքն երկիր, եւ զժողովս ջուրցն կոչեաց ծովս. եւ խոսեալ Աստուած զի բարի է: 10. Եւ ասաց «Աստուած. Բդիսեցէ երկիր զբանջար խոտոյ, սերմանել սերմն ըստ ազգի եւ ըստ նմանութեան. եւ ծառ պտղաբեր՝ առնել պտուղ ըստ ազգի իւրում, որոյ սերմն իւր ի նմին ըստ ազգի «ի նմանութիւն ի վերայ երկրի: Եւ եղեւ այնպէս: 11. Եւ եւ «հան երկիր բանջար խոտոյ, սերմանել սերմն որ է ի վերայ ամենայն երկրի. եւ վայտ պտղաբեր՝ առնել պտուղ որոյ սերմն «իւր ի նմին ըստ ազգի ի վերայ երկրի. եւ խոսեալ Աստուած... «12. օր երրորդ:»

Երրորդ օրն կ'ըսկսի ծովերու կազմութեամբ, գեղեցիկ շարունակութիւն մ'է այս երկրորդ օրուան միջնորդական հոծ գոլոշեաց խտացմամբ անդադար տեղատարաւորներուն: Զուրեմն քաշուելով կը կազմուի պաշտածաւոր դետինն յուսովս բուսականութեամբ, անլուր արգասանդութեամբ. ուսկից ունիմք այս օրուան ճարտարութեանց մղիչն՝ հանածութիւն, առաջին դարուն երկրաբանական արդիւնքն: Գուցէ թէ մեծամեծ զանազանութիւնքն՝ որ այսօր կը տեսնուին՝ չկային այն ատեն բուսականաց մէջ, այլ եղածն արատ էր եւ կորովի:

կրնամք այս դարուս մէջ ստորին կարգի քանի մը միջա-
տաց զոյւթիւնն հաստատել, ինչպէս են՝ ճճիք, միջատք, խե-
ցիմորթք, գորտաղղիք, ձկունք ։ Եւ մանաւանդ թէ զասոնք
բուսականաց տիրապետութենէն տուա՞յ կրնամք նկատել, վասն
զի բոլոր անասնաբան զարուհի են, մինչդեռ այդ կենդանիք սի-
լուրեան :

Ամենեւին դժուարեւու չէ՝ ինչպէս ոմանք մեկնիչներէ կը
կարծեն. դիտնալու է որ Մովսէս երկրաբանական դարուց զըլ-
խաւոր կէտն միայն մեր առջեւ կը պարզէ ։ Ուստի իթէ՝ երկ-
րաբանի մը հարցուի առաջին դարուն զլխաւոր տիրոջն, ա-
ռանց վարանելու կ'ըսէ. հրաշալի բուսաբերութիւնն, առ որով
անտես կ'ըլլան ջրոց մէջ բնակող կենդանիքն ։ Ասկէց աւելի
դիտական ճշդութիւն չենք կրնար պահանջել սրբազան գրչէն, ։
որուն նպատակն երկրաբանական գասագիրք չինել չէ ։

Կը համարուի թէ Մովսէսի առջեւ արարչագործութիւնն
իրր զանազան պատկերներու նկարներ երեւցած են ի տեսեալն ։
Եթէ այսպէս՝ երրորդ նկարին մէջ Մովսէսի ունի զբաւող հի-
սանալի բուսականութիւնն պիտի ըլլար, եւ ոչ ջրոց խորն մըլ-
ուած կարգաւ եւ թուով նուաստ կենդանին ։ Դիտելի է որ զրիչն
այդ կենդանեաց զոյւթիւնն չուրանար ։ Հինգերորդ օրն կեն-
դանեաց վրայ խօսելով չիշեր զանոնք իբր վաղուց գոյացած ։
վասն զի այդ օրուան նկարին մէջ ուշադրաւն է ջրային կամ
երկակենցաղ մեծամեծ վիթխարիքն ։ Մովսէսի նպատակն ըլլա-
լով՝ զՆերայեցին եզրպատկան եւ քանանացի բազմաստուածու-
թենէ խալսել՝ կարեւոր չէր կրնար համարել իւրաքանչիւր նկա-
րու մանրամասն ճշգրտութիւնն տալ. բաւական էր իւրաքանչիւրն
ընդհանուր կերպով միայն Աստուծոյ արարած ցոյց տալ ժողո-
վըրդեան, եւ քանցել անոնց մտքէն ժամանակակից պաշտօնն
եւ պատիւ՝ զոր այնպիսեաց կ'ընծայէին իրենց մերձաւորք եւ
զրացիք ։

(Շարաբայեի)

ՅԱՐԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԸՆԴ ՄԱՐԴԿԱՆ

Եւ

ՄԱՐԴԿԱՆ ԸՆԴ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

Բնական դիտութեանց յառաջագիմութեամբքը արդի դարուս բնագիտական անձինքներէն չատերը այնչափ զարգացած կարծեցին զիրենք՝ որ իրենց բնութենէն զեր ի վերոյ բարձրանալով՝ անկէ վեր չուզեցին նախ բնազանցական կարգին մէջ էակներ դիտել, եւ յետոյ տրամաբանական կարգին մէջ իր մի միայն կշիռ եւ չափ ամէն ճշմարտութեանց ստնելով զբնական խելքն չուզեցին անոր ըմբռնածէն վեր ճշմարտութիւններ ընդունիլ։ Որով եւ բնական էր որ տակաւ առ տակաւ հաւատոյ ճշմարտութեանց յարմարցնելով նոյն չափն՝ զայնս իբր հակասական կամ գոնեա իբր անկարելի արհամարհէին ։ Այլ քանզի քրիստոնէական կրօնքն այսպիսի գերբնական ճշմարտութեանց եւ խորհրդոց վրայ հիմնեալ մարդկութեան կը ներկայանայ իբր ճշմարտ՝ ունելով ի ձեռին իւր ճշմարտութեան ասպցոյց հրաշից գերբնական զէպքերն եւ միանգամայն կը հրաւիրէ զմարդիկ իրմով դիմելու առ գերբնական վախճան մը, ուստի եւ այն փքոցուռոյց իմաստասէր բնազէտք զայս ալ աւելորդապաշտական հաստատութիւն մը եւ անստոյգ ընկերութիւն անուանելէ չքաշուեցան ։ Եւ այսու հարկադրեցան նոյն խիլ իմաստասիրական ճշմարտութիւններ ալ մխաւել՝ որք աւելի հաւատոյ ճշմարտութեանց հետ յարաբերութիւն մ'ունէին, եւ ըստ զանազան միտեալ ճշմարտութեանց ի պէս պէս իմաստասիրական ազանդս բաժնուեցան ։

Ասոնց ամենուն նախապաշարական սկզբունքն ըլլալով գերբնական անկարելիութիւնը, որով եւ նորին բնական իմացականութեան ընդդիմամարտին՝ անշուշտ հիմէ խախտած պիտի ըլլան նոքա՝ եթէ անոնց հակառակ ճշմարտութիւններ ի քրիստոնեայ փիլիսոփայից ապացուցուին։ Ինչպէս եւ արդարեւ յաջողած իսկ են, պէտք էր ալ որ յաջողած ըլլային, քանզի ուղղադատ խելքն եւ միանգամայն անկէ ծագած ճշմարտ վիճիսփայտութիւնն ոչ միայն չէր կրնար հակառակիլ գերբնական

ճշմարտութեանց՝ ի նոյն անսխալ եւ անփոփոխ աղբիւրէն առաջ եկած ըլլալով, այլ նաեւ ստորակարգեալ ըլլալով ինքն գերբնականին, ինքն անոր եւս կը ծառայէ, եթէ ոչ զայն ըմբռնել տալով մարդկանց, զէթ պատրաստել տալով անոնց միտքն նախաշաւիղ ճշմարտութեանց ցուցակութեամբ, եւ պաշտպանելով նաեւ զայնս ընդդէմ հակառակողաց: Այս ըսածնու թէպէտ յայտնի ապացոյց է ամբողջ անստորիւր եւ անսալթութեամբ փիլիսոփայութիւնն, բայց մեք ուզելով ոսոխաց զէմ աւելի ուղղակի եւ մերձակայ մաքառմամբ զբաղիլ՝ յապացոյց նոյն ճշմարտութեանց բաւական կը համարիմք բնական խեղճով եւեթ եւ ճշմարիտ փիլիսոփայութեան սկզբունքներով ցուցնել եւ հաստատել ճշմարտութիւն մը, որով մինչ կործանած պիտի ըլլանք մեր հակառակողաց նախապաշարական եւ յանդուգն դրութիւնն՝ թէ չկայ գերբնական կարգ մը՝ քանզի կարելի չէ այն, միեւնոյն ատեն ցուցուցած պիտի ըլլանք թէ որչափ ըստոյց է ճշմարիտ փիլիսոփայութեան հաւատաց հակառակ չըլլալը:

Բայց նախ եւ առաջ հարկ է որ մեր ոսոխները մեր ընթերցողաց առջեւը դնենք, թէպէտ եւ անոնք արդէն ամենուն ծանօթ են: Ասոնք ալ երկուքի կը բաժնենք՝ ըստ որում մեր առաջարկելիք կամ ընդհանուր կամ մասնական նախադասութեանց հակառակ կը դնանք: Հոս միայն ընդհանուրին զէմ եղողները յիշենք. միւսները մէն մի նախադասութեանց ըստ տեղւոյն յիշելու պահելով: Առաջին տեղը կը բռնեն բնապաշտք (Naturalistœ) որք ոչ միայն կը ժխտեն եւ կ'ուրանան որ եւ իցէ գերբնական կարգի գոյութիւնն եւ կարելիութիւնը, այլ նաեւ որ եւ իցէ բնութենէն վեր էակներու ըլլալը: Ո՞ր հիման վրայ կ'ընենք իրենք նախ Աստուծոյ ըլլալը կը ժխտեն եւ այնու ամէն մարդուս եւ Աստուծոյ մէջ յարաբերութեան կապ ձգող ճշմարտութիւնները անամօթաբար կ'ուրանան:

Ասոնցմէ վերջը՝ աւելի բազմութիւ խմբով մեզ կը ներկայանան՝ որք ամէն ճշմարտութիւն մարդկային բանիւ (Ratio) կշռել եւ չափել ուզելով անկէ վեր եղածները չեն ընդունիր: Եւ եթէ կայ ալ ըսեն, ինչպէս իրենցմէ շատերը կ'ընդունին, Աստուած մը, այս էական մարդուս հետ ամենեւին յարաբերութեան մէջ չէ: Ասոնք կը կոչուին բնապաշտք (Rationalistœ):

Այժմ մեր առաջարկութիւնն ներկայացնելու պատշաճ տեղն համարելով զայն հետեւեալ մասերով առ աչօք մեր ընթերցողաց կը պարզենք:

Ա. -) Աստուած կայ եւ ե ի յարաբերութեան ընդ մարդ-
կան ք) իբր ստեղծիչ եւ ք) իբր սլանականիչ եւ կառավարիչ
նորին:

Բ. Մարդս -) ըլլալով անմահ ըստ հոգւոյն ք) ե ի յարա-
բերութեան ընդ Աստուծոյ իբր ընդ վերջին վախճանի:

Գ. Յորմէ կը հետեւի -) անհրաժեշտ հարկաւորութիւն
կրօնից եւ ք) գերբնական կարգի մը կարելիութիւնը:

Այս առաջարկութեանս այսպէս վերածուելէն կը յայտնուի
թէ երեքին մասունքն ալ ունենալով իրենց մասնական եւ յա-
տուկ նախադրութիւնները պէտք է մի առ մի ի յնին առնուի
եւ ի մէջ ապացուցուի:

ԱՍՏՈՒԱԾ ԿԱՅ

Նախագիտելիք առաջին: Որպէս զի խնդիրն սահման-
ուի եւ պարզուի նայելու է նախ թէ ինչ կ'իմանանք Աստուծոյ
անուամբ Արդ Աստուած ըսելով կ'ըմբռնենք թէ առաջին չար-
ժիչ մը որ ուրիշէն չարժեալ չըլլալով ինքն անչարժ կը մնայ,
թէ առաջին արարիչ պատճառ, թէ հարկաւոր եւ ամենակա-
տար էակ մը, որով եթէ ցուցունելու ըլլանք այսպիսի էակի մը
կայ ըլլալը՝ ապացուցած պիտի լինիմք Աստուծոյ գոյութիւնը:

Նախագիտելիք երկրորդ: Իսկ ապացոյցներուն ընթացքին
մէջ թողլով էակարանաց (Ontologiste) եւ Աւանդականաց (Tra-
ditionaliste) բռնած հակառակ ընթացքները, յորս առաջինք
ի յաջորդ պատճառէ կը յանդգնին ապացուցանել սոյն մեր դրած
առաջարկութիւնը: Եւ միւսներն թէ ի յաջորդ եւ ի հետեւորդ
պատճառներէ ապացուցանելը անկարելի համարելով միայն ա-
ւանդութենէն զայն կ'ուզեն հաստատել: Մենք միջին ճամբան
բռնելով, զպրօցաց հրեշտակին Ս. Թովմայի Ազուխնացւոյն ա-
ռաջնորդութեամբ անաստուածից դէմ միայն ի հետեւորդ սլա-
ճառներէ կ'ուզենք հաստատել մեր վերոյկարգեալ առաջար-
կութիւնը:

1⁰ Ամենայն ինչ որ չարժի՝ յայլմէ չարժի. Արդ ի կարգի
չարժիչ պատճառաց չէ մարթ յանտահմանս յառաջ երթալ. Ու-
րեմն զոյ չարժիչ մը ոչ յուժեքէ չարժեալ: Արդ չարժիչ ոչ չարժ
եալ անուամբ կ'իմանանք զնոյն ինքն Աստուած: Ուրեմն Աստ-
ուած կայ եւ գոյ:

Ապացուցանեմք զմեծագոյնն (Major propositio)

Որ ինչ չարժի կամ ըստ ինքեան (Per se) կամ ըստ պա-

տահման (Per accidens) յայլմէ չարժի • Իսկ արդ որ ինչ չարժի միշտ կամ ըստ ինքեան կամ ըստ պատահման կը չարժի • Ուրեմն ամենայն ինչ որ չարժի՝ յայլմէ չարժի :

Ապացոյցիս մեծագոյնը կը ցուցանենք այսպէս :

Նախ ըստ պատահման շարժողներուն նկատմամբ :

Որ ինչ ըստ պատահման չարժի՝ ուրիշին չարժամար կը չարժի • զոր օրինակ • Նաւուն կայմը , որ նաւուն չարժամար կը չարժի • Արդ չարժիլ չարժամար ուրիշին՝ է չարժիլ յայլմէ • Ուրեմն որ ինչ չարժի ըստ պատահման՝ յայլմէ չարժի :

Երկրորդ ըստ ինքեան շարժողներուն նկատմամբ կ'ապացուցանեմք նոյն մեծագոյնն այսպէս :

Որ ինչ կամ ի ընտելեանէ կամ ի բռնութեանէ չարժի՝ յայլմէ չարժի • Արդ որք չարժին ըստ ինքեան կամ ի ընտելեանէ կամ ի բռնութեանէ չարժին • Ուրեմն որք չարժին ըստ ինքեան՝ յայլմէ չարժին :

Յայտնի է փոքրագոյնն (Minor propositio)

Կը ցուցանենք նորին եւս մեծագոյնն :

—) Ի բռնութեանէ շարժի, որուն չարժումը յարտաքուստ կուգայ :

Արդ այն որ յարտաքուստ ունի իւր չարժումը յայտնապէս ուրիշէն կը չարժի • Ուրեմն որ ի բռնութեանէ չարժի՝ յայլմէ չարժի :

Ք) Ի բնութեանէ շարժեալներուն նկատմամբ, այսպէս :

Որք ի բնութեանէ չարժին կամ անկենդանի կամ կենդանի են • Իսկ արդ որք անկենդանի կամ կենդանի են ուրիշէն կը չարժին • Ուրեմն որք ի բնութեանէ կը չարժին, յայլմէ կը չարժին :

Յայտնի է հոս մեծագոյնն :

Յուցանեմք զփոքրագոյնն :

Նախ անկենդանեաց նկատմամբ :

Որովհետեւ եթէ անկենդանի է կամ կը չարժի միայն ձգողութեամբ (Per attractionem) կամ ուրիշ արտաքին պատճառէ մը, եւ այն ատեն յայտնապէս ուրիշէ կը չարժի • Իսկ եթէ կը չարժի ներքին հակմամբ մը (Per Inclinationem internam) եւ կամ զօրութեամբ չարժում պատճառող սկզբան մը, եւ այն ատեն կը չարժին, ինչպէս յայտնի է, այն անկենդան տաքրկային մէջ այն սկզբունքը կամ յատկութիւնը տուողն, որ սկզբունքը կամ այլապէս, կամ ծննդական, կամ ստեղծական է :

Երկրորդ կենդանեաց նկատմամբ :

Կենդանիք տարբեր նկատմամբ կը շարժին, եւ տարբեր նկատմամբ կը շարժեն: Այս է՝ կը շարժեն իբր կենդանի իրենք զիրենք, զոր օրինակ. երբ ձին կը շարժէ զինքն՝ հոս շարժող կ'ըստի կենդանին եւ ոչ շարժեալ, վասն զի զինքն հոս կը նշկատեմք իբր կենդանի եւ ոչ իբր մարմին մը: Ընդհակառակն կենդանիք կը շարժին, երբ նոցա շարժումն նկատուի որ եւ իցէ մարմնոյ մը շարժման պէս՝ զոր օրինակ. ձին ի նաւին կը շարժի ընդ նաւին ոչ իբր ձի կենդանի, այլ իբր որ եւ իցէ մարմին որ ի նաւի են: Ուստի եւ այն նկատմամբ որով շարժեալ են կենդանիք, եւ յօրինակին ձին ի նաւին, միշտ կը շարժին յայլմէ: Որով եւ ստոյգ կը մնայ թէ այն ամէնն որ կը շարժի՝ յայլմէ կը շարժի:

Կը մնայ մեզ վերը դրուած զիտուոր ապացոյցին փոքրագոյնը ցուցանել թէ՛ այսինքն, ի կարգի շարժիչ պատճառաց չէ մարք յանսահման յառաջ երթալ:

Ի կարգի շարժիչ պատճառաց յանսահման յառաջ երթալն կը խնդրէ շարժիչներուն անսահման շարժ մը, որոց իւրաքանչիւրն ուրիշէն շարժեալ կը շարժէ զայլս: Արդ այս անսահման շարժն անկարելի է: Ուստի չէ մարթ ի կարգի շարժիչ պատճառաց յանսահման յառաջ երթալ:

Պարտ է ապացուցանել զփոքրագոյնն.

1) Որովհետեւ անսահման թիւն ի ներդրածութեան (In actu) չարտ իր, քանզի նա հակասական է:

2) Որովհետեւ այն ամենայն որ շարժի՝ յայլմէ շարժի. որով ըստ այնմ շարժէ՝ ըստ որում շարժի. Իսկ արդ եթէ կարելի ըլլար շարժիչներուն ի ներդրածութեան անսահման շարժ մը, երբեք չպիտի տրուէր այն՝ յորմէ միւսը պիտի շարժուէր, քանզի ապա թէ ոչ շարժն ուսմանեալ պիտի ըլլար, եւ չըլլալով այն՝ յորմէ միւսն շարժէր, շարժումն անգի չպիտի ունենար, որ սխալ է: Ուրեմն չկրնար այս շարժն անսահման ըլլալ. եւ հետեւաբար չկրնար շարժիլ այն՝ որ շարժիչներուն մէջ ինքն ամենաառաջինն ըլլալով՝ ինքն անշարժ կը մնայ. որ նայն է ըսել, անկարելի է որ շարժի ստալին ոչ շարժեալ շարժիչ պատճառ, այս է վերջապէս, անկարելի է որ Աստուած չըլլայ: Ուրեմն Աստուած կայ:

(Շարայարելի)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՍՐԲՈՒՀԻ ՄՈՆԻԳԱՅԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ Վ. ԱՔԻԿԵԱՆ

(Շարունակութիւն տես քիւ 11)

Արդ հազիւ թէ Աստուծոյ պատկերը աչքին կը զարնէ , իւր խեղճութեան յիշատակը, մեղքերը, հոգւոյն ընդդիմութիւններն առջեւ կը անկուին, եւ կ'ըսկսի լալ ու ողբալ . «Աղէ՛ , Տէ՛ր, ողորմէ՛ ինձի, յանցաւոր թախճութիւններս սուրբ հըրճուանացս դէմ կը մաքաւին. որ կողմը յաղթող պիտի հանդիսանայ, չեմ գիտեր տակաւին» Աղէ՛ Տէ՛ր, ողորմէ՛ ինձի . յայտնէքու զթութիւնդ, Տէ՛ր, որովհետեւ ես իմ վէրքերս չեմ ծածկեր քեզմէ՛ : Հիւանդ եմ, ո՛վ դուն՝ բժիշկ հոգւոյս . անս խեղճութիւնս, ո՛վ դուն՝ ողորմածութիւնս»

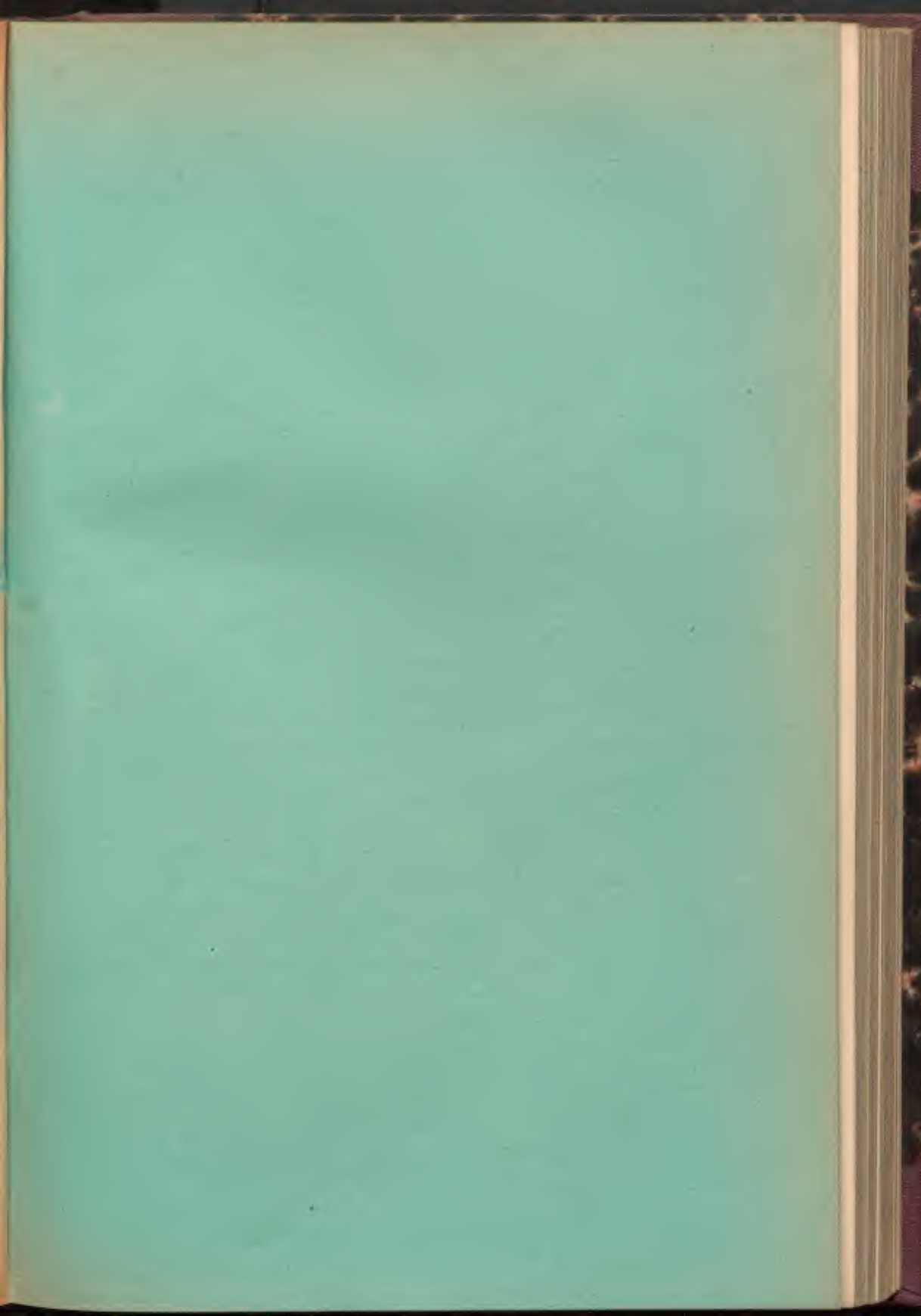
Մէյ մ'ալ նայուածքը դէպ ի Յիսուսի Քրիստոսի խաչելութիւնը կը վերցնէ, որն որ ապօտան , զարման, յոյս եւ մխիթարութիւն է մեղաւորաց. եւ կը գոչէ՝ ըսելով. «Ո՛հ ինչպիսի սիրով չեա սիրած զմեզ. Հայր ամենաբարի, մեզի համար, եւ մեզի պէս մեղաւորաց համար՝ չեա խնայիք՝ կը զոհես քու Որդիդ Այո՛ մեզի համար Այն՝ որ յափշտակութիւն չհամարեցաւ հաւատար ըլլալն քեզի , կը հնազանդի մահու չափ եւ մահու խաչի : Մեզի համար ինքզինքը պատարագ կ'ընծայէ. միանգամայն յաղթող է եւ ողջակէզ . յաղթող է՝ ողջակէզ ըլլալուն համար. միանգամայն քահանայ է եւ պատարագ. քահանայ է՝ պատարագ ըլլալուն համար : Մեզի համար վերջապէս քու միածինդ գերիի կերպարանք կ'առնու, որպէս զի մենք՝ որ մեղաց գերի էինք, քու որդիքդ ըլլայինք : Ո՛հ, ուրեմն արդարացի է որ իրեն վրայ զնեմ իմ բոլոր յոյսս. վասն զի իրով իմ թախճութիւններս պիտի բժշկես դուն . ապա թէ ոչ յուսահատութեան մէջ կ'իյնայի. ահազին եւ անհամար են՝ այո՛, իմ տկա-

բութիւններս. բայց քու գեղերուդ զօրութիւնն անոնցմէ բիւ-
րաւոր անդամ մեծագոյն է»

Եւ զարմանալի վստահութեամբ մը կը յարէ . «Մեզացս
բազմութենէ սոսկալով, եւ ոգորմելութեանս բեռն տակ ճըն-
շուած, մտածելի խնճիրենս, եւ զրեթէ առաջադրեր էի, որ
խոյս տամ՝ երթամ անապատի մը մէջ, եւ հոն պահուրտիմ .
զոն չուզեցիր, ո՛վ Աստուած իմ, ապահովութիւն չնորհելով
ինծի սա խօսքերովդ. «Եիսուս Բրիստոս ամէնուն համար մե-
ռած է, որպէս զի անոնք որ կ'ապրին, ոչ եւս իրենց համար
ապրին, այլ Անոր համար միայն, որ իրենց համար մեռած է»
Ուստի եւ ես բոլոր անձկութիւններս քու ծոցդ կը թափեմ, ո՛վ
Աստուած իմ, որպէս զի տեսնամ ու վայելեմ քու օրինոցդ ըս-
քանչեւիքը . կը ճանչնաս տգիտութիւնս՝ դաստիարակէ զիս .
զիտեմ տկարութիւնս՝ բժշկէ զիս . բայց չլլայ թէ ամբարիշտ
մարդիկ յանցանքներս երեսս զարնելով, վատութեան մէջ ձգեն
զիս . զիտեմ թէ ինչ դնով գնուած է փրկութիւնս . Միածին
Որդւոյդ արեամբն է, յորում պարունակուած է ամենայն զանձ
բարեաց»

Օգոստինոս Եիսուսի Բրիստոսի կրած չարչարանաց համա-
պատասխանելու գիտմամբ, կ'ուզէ խառնել իւր արտասուեացը
մէջ, յուսոյ եւ սիրոյ հառաչանացը հետ, մարմնոյ եւս մահա-
ցուցմունքը . բարի նախանձով մը կը նախանձի Ալիքիտի մա-
հացուցման ոգւոյն. «Այն մարմնատանջ քաջամարտիկն, այն հը-
րաշալի խոտակեաց անձը, կ'ըսէ, խոնարհութեան եւ ապաշխա-
րութեան ոգւով վառուած, մկրտութեան սուրբ խորհրդոյն ար-
ժանավայել եղանակաւ պատրաստուելու համար, Իտալիոյ սառ-
նապատ երկրին վրայ բոցիկ ոտքով քալելու դատապարտեր էր
ինքզինքը»

(Շարայարեյի)

ՊԱՏԿԵՐ տասն և յոթ տարեկան հասակի:

Բաժանորդագրութեան համար
Կ. Պօլսոյ համար 17 Բաժնեկան:
Գաւառաց և օտար հասցեները
քղաւարի ծախքը և փոխարէնը
Խըրաքանկէր

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրութեան համար փողոց
Բիւ. 1, ուր պետք է փոխարէնը տալ և քերթից
վերաբերեալ այլ ամեն ինչ խոստովանել:

RÉDACTION DE L'ŒUVRE

Cour de la République, N° 1

معارف المجلات بناية ١٠٠ شارع الجمهورية